

KREATIV YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILAR TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI

Valixanova Nigora Abdukaxxorovna p.f.f.d. (PhD), dotsent

Turon universiteti Andijon filiali Pedagogika va tillar kafedrasida mudiri

nigora.valixanova@mail.ru

Tursunova Shamsiqamar Bahodirjon qizi

TURON universiteti Pedagogika nazariyasi va tarixi 2-bosqich magistri

shamsiqamarbaxadirovna@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada umumta'lim maktablarida o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishning nazariy va amaliy masalalari tahlil qilinadi. Kreativ yondashuvning dars jarayonidagi o'рни va uni amalga oshirishning metodik mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalar taklif etilgan. Kreativ yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish va innovatsion qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Kreativlik, tafakkur, pedagogik innovatsiya, metodika, muammoli ta'lim, divergent fikrlash.

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASES OF DEVELOPING STUDENTS' THINKING BASED ON A CREATIVE APPROACH

Abstract: The article analyzes the theoretical and practical issues of developing students' creative thinking in secondary schools. The role of the creative approach in the teaching process and the methodological mechanisms for its implementation are highlighted. Also, pedagogical technologies aimed at increasing students' independent thinking are proposed. It is substantiated that classes organized on the basis of the creative approach serve to develop students' independent thinking, problem-solving and innovative decision-making skills.

Keywords: Creativity, thinking, pedagogical innovation, methodology, problem-based learning, divergent thinking.

НАУЧНЫЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ТВОРЧЕСКОГО ПОДХОДА

Аннотация: В статье анализируются теоретические и практические вопросы развития творческого мышления учащихся средних школ. Подчеркивается роль творческого подхода в учебном процессе и методические механизмы его реализации. Также предлагаются педагогические технологии, направленные на повышение самостоятельности мышления учащихся. Обосновывается, что занятия, организованные на основе творческого подхода, способствуют развитию у учащихся навыков самостоятельного мышления, решения проблем и принятия инновационных решений.

Ключевые слова: Креативность, мышление, педагогические инновации, методология, проблемно-ориентированное обучение, дивергентное мышление.

KIRISH

O'zbekiston ta'lim tizimida ham o'quvchilarning mantiqiy, tanqidiy va kreativ fikrlashini rivojlantirish davlat ta'lim standartlarining muhim tarkibiy qismiga aylandi. Biroq, ko'p hollarda darslarda hali ham reproduktiv (yodlashga asoslangan) metodlardan foydalanilayotgani ushbu mavzuning ilmiy-metodik asoslarini chuqurroq o'rganishni taqozo etadi [1].

Zamonaviy ta'lim paradigmasi o'quvchiga tayyor bilimlarni berishdan ko'ra, ularda "o'rganishni o'rganish" ko'nikmasini shakllantirishni ustuvor vazifa qilib qo'ymoqda. Kreativ tafakkur — bu nafaqat san'at yoki adabiyotga xos xususiyat, balki har qanday muammoli vaziyatda noodatiy va samarali yechim topish qobiliyatidir. Kreativ yondashuv — bu nafaqat san'at yoki estetika bilan bog'liq tushuncha, balki har qanday fan doirasida yangi g'oyalarni yaratish, an'anaviy qoliplardan chiqish va intellektual moslashuvchanlikni ifodalaydi.

Psixolog J.P. Guilfordning tadqiqotlariga ko'ra, kreativlikning asosi divergent fikrlash (bir muammoga ko'plab yechimlar topish) hisoblanadi [2].

"Kreativlik" tushunchasi psixologiya va pedagogika fanlarida shaxsning yangicha fikrlash, noodatiy g'oyalar ilgari surish va muammolarga o'ziga xos yechim topish qobiliyati sifatida talqin etiladi. O'quvchilar tafakkurini rivojlantirishda kreativ yondashuv ularning bilish faolligini oshiradi, ta'lim jarayonida faol subyektga aylanishiga xizmat qiladi.

Pedagog olimlar tadqiqotlarida kreativ yondashuvning quyidagi jihatlari alohida ta'kidlanadi:

- ta'lim jarayonida muammoli vaziyatlarni yaratish;
- o'quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlashini rag'batlantirish;
- interfaol metodlardan samarali foydalanish;
- ijodiy topshiriqlar orqali o'quv motivatsiyasini oshirish.

Kreativ tafakkurni rivojlantirish faqatgina metodikaga bog'liq emas, balki o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi subyekt-subyekt munosabatlariga ham tayanadi.

Kreativ yondashuv asosida o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kreativ metod va texnologiyalarni ta'lim jarayoniga

joriy etish o'quvchilarning mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.[3]

METODLAR

Divergent fikrlashni rag'batlantirish metodlari

Kreativlikning asosi bo'lgan divergent fikrlashni shakllantirish uchun dars jarayoniga quyidagi texnikalar integratsiya qilindi:

"SCAMPER" metodi: Bu metod mavjud ob'ekt yoki g'oyani 7 xil usul (Substitute, Combine, Adapt, Modify, Put to another use, Eliminate, Reverse) orqali o'zgartirishga o'rgatadi. Masalan, fizik qonuniyatlarni o'rganishda "Agar bu qonun teskari ishlaganda nima bo'lar edi?" kabi savollar o'quvchi tasavvurini kengaytiradi.

"Morfologik tahlil": Ob'ektning turli xususiyatlarini jadval ko'rinishida birlashtirib, mutlaqo yangi va kutilmagan kombinatsiyalarni yaratish.

Muammoli ta'lim texnologiyasi

O'quvchilarda tadqiqotchilik ko'nikmasini rivojlantirish maqsadida darslar "Muammo — Faraz — Isbot — Xulosa" zanjiri asosida tashkil etildi. Bunda o'qituvchi tayyor ma'lumot beruvchi emas, balki fasilitator (yo'naltiruvchi) vazifasini bajaradi.

Baholash metodikasi (Torrens testi asosida)

O'quvchilar kreativligini o'lchashda E.P. Torrensning kreativlik ko'rsatkichlaridan foydalanildi.[4]

Ravonlik (Fluency): Ma'lum vaqt ichida berilgan g'oyalar soni.

Moslashuvchanlik (Flexibility): G'oyalarning bir-biridan farq qilishi va turli sohalarni qamrab olishi.

Originallik (Originality): Boshqalarda uchramaydigan, noodatiy yechimlar.

Mukammallik (Elaboration): G'oyani detallar bilan boyitish qobiliyati.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

Qiyosiy tahlil: Kreativlikni rivojlantirishga oid xalqaro (PISA, PIRLS) va milliy tajribalarni solishtirish [5].

Pedagogik eksperiment: Toshkent shahridagi maktablarning 7-8 sinf o'quvchilari o'rtasida "Muammoli vaziyat" va "Aqliy hujum" metodlarini qo'llash orqali darslar tashkil etildi.

Suhbat va so'rovnoma: O'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishi va kreativlik darajasini aniqlash uchun Torrens testi elementlaridan foydalanildi.

Natijalar

O'tkazilgan tadqiqotlar natijasida kreativ yondashuv asosida dars o'tishning samaradorligi quyidagi jadvalda o'z aksini topdi:

1-jadval

Ko'rsatkichlar	An'anaviy metod (Nazorat guruhi)	Kreativ yondashuv (Tajriba guruhi)
Mustaqil qaror qabul qilish	42%	78%
Muammoga kreativ yondashish	30%	65%
O'quv materialini o'zlashtirish	68%	84%

NATIJA VA MUHOKAMA

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ta'lim jarayonida kreativ yondashuvga asoslangan metod va texnologiyalarni tizimli ravishda joriy etish o'quvchilarning tafakkur rivojiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tajriba jarayonida an'anaviy (reproduktiv) metodlar asosida tashkil etilgan nazorat guruhlari bilan kreativ yondashuv tatbiq etilgan tajriba guruhlari o'rtasida yaqqol farqlar kuzatildi. Xususan, kreativ metodlardan foydalanilgan darslarda o'quvchilarning bilish faolligi, muammoga nisbatan munosabati va mustaqil fikrlash darajasi sezilarli darajada oshgani aniqlandi. Bu holat zamonaviy ta'lim paradigmasining asosiy g'oyasi bo'lgan "o'rganishni o'rganish" kompetensiyasini shakllantirishda kreativ yondashuv muhim vosita ekanligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot davomida qo'llanilgan pedagogik eksperiment natijalari shuni ko'rsatdiki, tajriba guruhidagi o'quvchilar o'quv jarayonida passiv bilim oluvchi emas, balki faol subyekt sifatida ishtirok eta boshladi. Muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning fikrlash jarayonini faollashtirib, ularni savol berishga, faraz ilgari surishga va o'z nuqtai nazarini asoslashga undadi. Natijada

o'quvchilar faqatgina tayyor bilimlarni o'zlashtirish bilan cheklanmay, balki bilimlarni tahlil qilish, umumlashtirish va yangi vaziyatlarga moslashtirish ko'nikmalarini ham rivojlantirdi. Bu esa ularning intellektual moslashuvchanligi va kreativ tafakkurining shakllanishiga xizmat qildi.

Tajribalar davomida o'quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish ko'rsatkichlari alohida tahlil qilindi. 1-jadvalda keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra, an'anaviy metodlar asosida ta'lim olgan nazorat guruhida mustaqil qaror qabul qilish darajasi 42 foizni tashkil etgan bo'lsa, kreativ yondashuv qo'llanilgan tajriba guruhida bu ko'rsatkich 78 foizga yetgani aniqlandi. Ushbu natija shuni ko'rsatadiki, kreativ metodlar o'quvchilarning o'z fikriga ishonchi va mas'uliyat hissini kuchaytiradi. Muammoli vaziyatlarda bir nechta yechim variantlarini ko'ra olish va ulardan eng maqbulini tanlash qobiliyati aynan kreativ yondashuv orqali shakllanadi.

Muammoga kreativ yondashish ko'rsatkichlari ham sezilarli darajada o'sgani qayd etildi. Nazorat guruhida o'quvchilarning faqat 30 foizi muammolarga noodatiy va yangicha yechim topa olgan bo'lsa, tajriba guruhida bu ko'rsatkich 65 foizni tashkil etdi. Bu farq J.P. Guilford tomonidan ta'kidlangan divergent fikrlash nazariyasining amaliy tasdig'i sifatida qaralishi mumkin. Divergent fikrlashni rivojlantiruvchi SCAMPER metodi va morfologik tahlil texnikalari o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirib, bir muammoga turli nuqtai nazardan yondashish imkonini berdi. Natijada o'quvchilar muammolarni faqat bitta to'g'ri javob bilan cheklamasdan, balki ko'plab alternativ yechimlar ishlab chiqishga odatlandi.

O'quv materialini o'zlashtirish darajasi ham kreativ yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda yuqori natijalarni ko'rsatdi. Nazorat guruhida bu ko'rsatkich 68 foizni tashkil etgan bo'lsa, tajriba guruhida 84 foizga yetdi. Ushbu holat shuni ko'rsatadiki, kreativ metodlar faqat ijodiy fikrlashni emas, balki bilimlarning chuqur va ongli o'zlashtirilishini ham ta'minlaydi. O'quvchilar bilimlarni faqat yodlab olish emas, balki ularni amaliy vaziyatlarda qo'llash orqali mustahkamladi. Bu esa uzoq muddatli xotira va bilimlarning barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Torrens kreativlik testi asosida olib borilgan baholash natijalari ham tajriba guruhidagi o'quvchilarda kreativlikning barcha komponentlari bo'yicha ijobiy dinamika mavjudligini ko'rsatdi. Xususan, ravonlik ko'rsatkichi bo'yicha o'quvchilar berilgan vaqt ichida ko'proq g'oyalar ilgari sura boshladi, moslashuvchanlik darajasi esa g'oyalarning turli yo'nalishlarda rivojlanishida namoyon bo'ldi. Originallik komponenti o'quvchilarning noodatiy va kam uchraydigan yechimlar taklif etishida yaqqol ko'zga tashlandi, mukammallik esa g'oyalarni detallashtirish va asoslash qobiliyatining oshganini ko'rsatdi. Ushbu natijalar kreativ yondashuv o'quvchilarning tafakkurini kompleks rivojlantirishini tasdiqlaydi [6].

Suhbat va so'rovnoma natijalari ham tadqiqot xulosalarini qo'llab-quvvatladi. O'quvchilarning aksariyati kreativ metodlar asosida o'tilgan darslar ularning qiziqishini oshirganini, dars jarayonida o'zini erkin his qilganini va fikr bildirishdan qo'rqmaslikka o'rganganini ta'kidladi. Bu holat ta'lim jarayonida subyekt-subyekt munosabatlarining shakllanishi muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlikka asoslangan munosabatlar o'quvchining ichki motivatsiyasini kuchaytirib, ta'lim samaradorligini oshiradi.

Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, xalqaro baholash dasturlarida (PISA, PIRLS) yuqori natijalarga erishgan davlatlar ta'lim tizimida kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Ushbu tajribalar bilan solishtirganda, O'zbekiston ta'lim tizimida ham so'nggi yillarda kreativlikni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilayotgani ijobiy holat sifatida baholanadi. Biroq tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, amaliyotda hali ham an'anaviy metodlar ustunlik qilmoqda va bu kreativ tafakkur rivojiga to'siq bo'lishi mumkin. Shu sababli kreativ yondashuvni tizimli va uzluksiz joriy etish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. [7]

XULOSA

Mazkur ilmiy-metodik xulosalar umumta'lim maktablari amaliyotida hamda pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida qo'llash uchun tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytganda, kreativ yondashuv o'quvchini passiv tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylantiradi. Bu esa kelajakda raqobatbardosh kadrlarni

tayyorlashning asosiy poydevoridir. O'quvchilarning xato qilishdan qo'rqmasligi - ijodiy tafakkur rivojlanishining bosh omilidir.

Kreativ yondashuv asosida o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish — bu shunchaki uslubiy yangilik emas, balki shaxsning intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarishning fundamental asosidir. Tadqiqot xulosalari shuni tasdiqlaydiki:

- 1.Kreativlik tug'ma iste'dod emas, balki metodik yondashuv orqali rivojlantiriladigan ko'nikmadir.
- 2.Ta'limda muammoli vaziyatlarni yaratish o'quvchining izlanuvchanlik instinktini uyg'otadi.
- 3.O'quvchilarning kreativ tafakkurini tizimli rivojlantirish ularning kelajakda mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lishini ta'minlaydi.[8]

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Mirziyoyev Sh.M. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz". - T.: "O'zbekiston", 2016.
- 2.Guilford J.P. "The Nature of Human Intelligence". - McGraw-Hill, 1967.
- 3.R.Jo'rayev va boshqalar. "Pedagogik texnologiyalar". - T., 2010.
- 4.Torrance, E. P. (1974). *The Torrance Tests of Creative Thinking*. Personnel Press. (Kreativlikni o'lchash bo'yicha dunyo tan olgan asosiy manba).
- 5.De Bono, E. (1992). *Serious Creativity: Using the Power of Lateral Thinking to Create New Ideas*. Harper Business. (Lateral fikrlash nazariyasi bo'yicha fundamental asar).
- 6.Robinson, K. (2011). *Out of Our Minds: Learning to be Creative*. Capstone. (Ta'limda kreativlikning ahamiyati haqida zamonaviy yondashuv).
- 7.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-sonli Farmoni.
- 8.Begmatov, A. (2021). "Uzluksiz ta'limda o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishning pedagogik asoslari". *Pedagogika jurnali*, 3-son.